

106. Minu vanaisa Mart Laasner-Walter, Mardip,

on sündinud 1845.a. 2.vab. ja suri 19det. 1925.a.

Tema abikaasa Mari, Jaani tütar, sü. 1850. 12. det. ja suri 1919.a. 20. mai
ta neiupeelne nimi oli Tiits, pärit jalapere talust. Vanaisal-vanaema
sündis 25 aasta jooksul 14. last. Kuna, nende abielu sõlmiti 1871.a.
siis esimene tütar ^{Lüsi} sündis 1872.a., teine Mari 1873.a., Mart 1874.
suri ka 1874.a., Jaan 1875.a., Ann 1878.a., Johan 1879, Leena 1881.a.,
ja minu isa Tõnis sü. 1883.a., Jüri 1886, Tiina 1888, Miina 1890,
Hans 1892.a., ta läks 1914. a. esimese maailma sõtta ja jäi kadunuks.

Adelina sü. 1895 ja suri 1896., Karl 1897.a. viimane peremüra.

Jüri jäi vanaks poisiks, peale küla kooli käis
mere koolis, sõitis 25. aastat merd, käakis Inglise ja Vene-
kult ning vanadus päevad lõpetas vanade kodus. Aga,
10 me vanaisa-vanaema last abielusid ja kasvatasid
omal ühes lasterikkad perekonnad.

Vanaisal oli omale suure laste pere sootamisel
põhimõttelised tagamaad. Sest, siis ei olnud änam singe
orjaaeg. Uus talurahva seadus oli välja kuulutatud 1854.a
ja pidi kehtima s.a. 23 aprillil. Aga, saksa rahvusest
mõisnikud ei avarud uue talurahva seaduse järgi
taluraha orjastamist vähendamaks. Sellepärast siis ka
tekkis 1858.a. talurahva hulgas rahutus, mis lõppes

Mahtsa mõisas, talupoegade poolt mõisnike
vastu sõjaga. See sõda ei olnud asjata. Sellest alates
hakarati Tallinna maal, Vene-keisri nõudmisel ja kindral-
kuberneri käsul, Saksa mõisniku õigusi püüda Eesti-
maal.

Vanaisal oli lastest rasu niipalju,
et vanemad lapsed aitasid talus töötada ja väikseid
hoida. Samuti suure elamise paigus, siis juba vähem
orjastatud talupidajale suure laste pere sootamine,
nende kasvatamine ja nendega koos elamine.

107. Eesti talurahvale enne perekonna nime panemise perioodi, kirjutan oma isa-isast põlvkondade kaupa ja see sai alguse Aruküla Laasimardi talust 1669. aastal.

Esimene põlvkond; riiklikus arhiivides on vanade ürikuite kirjas märgitud, Jõssi Laas, kes on Laasimardi talu isa ja tema nimi esineb Aksel Holmi poolt

1669. a. koostatud Haimre mõisa kaardi selituskirjas kui ühe Aruküla taluperemehe nimi; II-põlvkond;

tema poeg Mart, abiellus Mall'iga, (lapi ma ii märgi) III.-mas

põlvkond; nende poeg Juhani sü. 1712. a., abiellus Mari'ga

IV-jas põlvkond; Jaan, sü. 1749. a. abiellub Ann'iga, V.-es

põlvkond; Mart, sü. 1776. a., see Mart, V-es põlvk. läheb Laasimardi talust Haimre Jõeääre külasse Linnametsa talu

peremeheks. 1835 aastal kui hakati eesti talurahvale perekonna nimesid panema, sai Laasimardilt tulnud Mart, Linnametsa talu oma ja oma 10-ne lükkme

perekonnale, perekonna nimeks Walter. Tema poeg

Mart Walter-Laasner, sü. 1804. a. tema perek. nimi oli juba kiriku kirjades suvaliselt Walter'ile Laasner juurde poogitud. Mõnes vanas ürikuis on muie perekonna Walter'i

nimele liitnimeks juurde kirjutatud lihtsalt Laas, aga ametlikes kirjades ja raha-paberid on kirjutatud perekonna nime ainult Walter. See Mart Walter-Laasner kes sündis Linnametsa talus 1804 aastal, ta abiellub

süül 1831, aastal, Juhani talupereme Hansu tütre Mari'ga kes süü. 1812, a., neil sünnib Linnametsa talus mitu last ja siis kolivad oma isa Mardi juurest Linnametsa talust 1845-47, aastatel Haimre Kurso küla Mäe talusse.

Mäel sünnib veel lapsi juurde ja kokku on neid seitse, üks nendest Mart, kes sündis 1845, a. on minu-vanaisa.

Minu vanaisa Mart oli iseloomult hea inimene, tasakaalune kohusetu ja iga asjaga väga täpne. Ta oli pikka kasv, laia pihaga ja tugeva rehaehitusega mees, samuti hästi ~~h~~simuline.

Peale küla kooli, oli ta näinud ka mõne aasta Kihelkonna koolis, kus õppis muuhulgas laulmist, noodi tundmist ja orelimängu ning viiulimängu. Teigi ise omale viiuli, mis oli võrdne

praest ostetud viiuliga ja mängis seda, et ta oli näinud ka orelimeistri ^{Pais}füures oreliehitust ja häällestamist õppimas. Samuti oli tal hea muusikaline kuulmine ja osavad töömehe käed, mis tõttu hakkas

ta talutöö kõrval ja talve õhtuti Mäe talu mehilamu rehetoas hõõvel pingi peal käsitööna orelidetaile valmistama-hõõveldama ja nendest orelit kokku panema. Omaette suur kunst ja peentöö oli orelite

detailide täpne töötlemine, et need kokkupandud viiled andvad orelile häällestamisel anordide järgi õige hääletoonid, samuti vajab orelite häällestamine head muusikalist kuulmist ja väga suur tahtejõud pidi minu vanaisal

olema, et ta suutis raske talutöö kõrval orelid teha. Ta oli teinud ühe Mülilaugu talusse, oma tütrele, kes see olevat praegu lahtivõetult Mülilaugu

kuurial, ühe teigi omale Mäele, sellest on järel ainult slahviatuur, ühe teigi ja müis Nõõmeru Raadiku talupereme Jaan Kuismanile, ühe teigi Galapere talusse, oma poja abiga, kes oli siis Galapere talu peremees. Vanaisa Mart olevad 5 orelit teinud,

aga selle viienda asukohta ma ei tea.

Oreliehitus ja tema mõtted

109. Oreli väline klabariit-moot oli ust vaade, umbes 1,2 meetrit lai, kõrgus umbes 1,7 meetrit, alt klahvituuri kohast umbes ^{70.sm.} paks, ülal vileda ruum oli umbes 50.sm paks. Ülal vileda ruumis oli 2. rida õhukestest puit-laudadest kokku liimitud nelinurksed viled, lühem vile oli umbes 15-16.sm. pikk ja otsa ristlõige umbes toll x toll. Viled läksid järjest pikemaks ja jämedamaks, viimase vile pikkus oli umbes 70-80.sm. ja otsa ristlõige umbes 3 x 3. tolli. Nende viledel oli ülesse otsa sisse tehtud tuule reguleerklapp, millega orelil häälestaja sai muuta vile sees olevad õhu-ruumi selleks, et saada vilale õiget häälet ja vile alla otsa sisse oli tehtud kompaktripe puust läbi õhu juurde voolu auguga, koonus otsik, (mis) vile oli asetatud puust loodis vileda hoidi laua koonus auku.

Orelil vileda ruumis oli ka 2. rida teisi pidi vileda pikkuse järjestusega tsinkplekist ümarguseks keeratud ja kokku tihutatud viled, mis töötasid seinal põhimõttel kui puust tehtud viled ja toetusid samuti puust loodis

oma otsikuga vileda hoidi laua auku. Väiksem vile oli umbes 14-15.sm. pikk ja umbes 12 mm. jäme, pikem vile oli umbes 70.sm. pikk ja ümar ristlõige umbes 4.sm. jäme.

Orelil kapi esiküljel kust orelit mängiti, oli oma tehtud puust klahvituuri karp, mille sees oli 28 täis hääle klahvi ja 20 poolhääle klahvi, need olid kinnitatud vedru taolise traadiga karbi tagaääre laua külge ja klahvide all

oli spiraal vedrud, mis klahve ülal hoiavad. Alates orelil põrandast ja allpool klahvituuri orelil löötsakammi, kus sees oli oma valmistatud puu laudadest ja liimitud nahk nurradega lööts, mille küljest tuli välja tallalaud, selle

ots ulatus orelil kapist välja ja orelil mängija sai löötsa tallata, millest tekkinud tuul pani orelil viled hääldma. Orelil tegmise tarvis oli vanaisa teinud 2. puust mootorisead.

110. väiksema moodsu pikkus oli umbes 1,4 küünart ja otsa ristlõige oli toll x tolli. See oli lamitud ja iga 4-ja küünri peal oli puu sisse vajutatud tihid ja harvad täpsed peened mustad kriipsud. Seda arsinapuu nime all moodsu kasutas ta oreli viilide detailide ja klahviraatouri klahvide detailide tegemisel. Teine pikem moodsu oli täpselt oreli kõrguse pikkune, otsa ristlõike mõõt oli 1,5 x 1,5 tolli, selle moodsu peal oli tolli, versoni ja jalamoodsu kriipsud ning seda ta kasutas oreli ehituse süllapuuna.

Ma ei ole eelpool nimetatud vanaisa tehtud oreli ja selle detaili kunagi mõõtnud, aga, et ma olen ise oma elus aastat kümneid teinud väga mitmesuguseid täpseid töid, seepärast hindasin oma silmadega vanaisa tehtud oreli vaadates ligilähitasti mõõtudega.

Peale puutöö, talu töö kõrval tegi vanaisa ka sepa tööd. 1874-dal aastal ehitas vanaisa Hainre mõisa poolt taludel peale pandud toapäävade abiga uut rehielamu ja teise koha peale, sest vana Mäe talu rehielamu, mis asus talu viimases põllu nurgas ja oma asukohaga küla majade grupis, oli ligi 150.

aastat vana ja muutus elamise kõlbmatuks. Kurso küla ja Aruküla talud ning teised mõisa ümbruskonna talud, olid tehtud mitu sajandit tagasi mõisa ääremuadest teerandi talud. Selle taluperimees pidi mõisale teorenti maksma ja talu kuulus mõisa meelralla alla. Seepärast siis mõis ka korraldas talu rehielamu ehitamist toapäävade abiga.

Toapäävade abi tähendas seda, et kui kellegi talus oli vaja ehitada rehielamut, siis pidid ümbruskonna teised talumehed omale mõisa poolt määratud toapäävade ulatuses, selle talumaja ehituse tööle käima.

111. Kui vanaisa oli 1874. a. toapäevade abiga
Mäe talu uus rehialamu valmis saanud, mis tehti selajal
õlgkatusega ja oma perega uude majja sisse kolunud,
hakkas ta majja lõuna poole otsa vastu ja selle taha
rehialada asutama. Istutas õunapuid, plooni, kirsid, kreegi
ja paar pinnipuud ka marjapöösaid ning tarastas ümberingi
rehiala. Aga selle tööga koos ehitas ta ka rehiala
taha nurka ümarpalkidest sepa-paja, sest seda oli
talupidajal põlluharimise riistade ja regede-vanurite
reutamisel samuti hobuste rautamisel hädasti vaja.

Minu vanaisa Mart Walter-Laasner,
oli väga mitmekülgne töömees. Talu töö kõrval, peale
orelite ja vüüli tegemise tegi ta talusse vajalikud puunõud
ja astiad, ning müliaugus oma põletatud kasepuu sütega
keetis kokku katri läinud vajalikud raud esemed,
mis oli sama tugev ja hea kui tänapäeval elektri-koeritus

Tal oli looduse poolt palju ja tugevat vüüsilist
ning vaimset jõudu kaasa antud, mida ta geenidega
on osalt oma lastele ja laste-lastele edasi pärandanud.

Vanaisa Mart käis ka vahel kiriku palvelas
orelit mängimas ja teda valiti kiriku vöölmündriks,
mis tänapäeva mõistes on kiriku nõukoogu liige.

Selles ametis oli ta samuti otsesohine ja
julge töö ning õiguse-nõudja.

Vanaisa jutustused oma elu seiradest,
Ta rääkis mulle 1925. a. sügisel, kui meie olime kahekesi
peale heina aega Mäe talu loodulikul heinamaal
lehmade, mullikate karjas, järgmise loo. Ta oli läinud
Märjamaa kiriku mõisa, kiriku mausa maasma
1880. a. lõpus ja ütelnud muhulgas kiriku õpetajale.
Õpetaja härra, see ei ole sünnis, et kiriku õpetaja

112. Kõik ameti kuub seljas ja valged lätid kurgu all
nende inimestele jumala õnnistust palumas, seda viianse
mõisa hobuste talli peksupinoi peale ja seal seda inimest
soolvesse kastitud piikade jämetate paju vitsidega pekstakse.

Õpetaja härra oli sellepeale muhelenud ja
hõõrunud käsi, ning öelnud. Need on lapssevitsad.
Minu vanaisa Mart oli sellepeale öelnud.

Õpetaja, ma annan teie aias siin selle õunapuule
300 hoopit ja see õunapuu kuivab ära, kirikuõpetaja
oli sellepeale öelnud järsku jumalaga ja läinud
kirikumõisa koguduse kantseleist välja ning tõmmand
enda järel ukse kinni.

Süüis ma mõtlesin üksipäini, kas kiriku-
õpetaja lasel mulle selle jutu peale ka anda 25 soolast
ma läksin koju, aga seda ei juhtunud.

Vanasti varem ja ka sel ajal kui minu vanaisa
19 sajandi viimasel veerandil veel ise Mäe kohta pidas,
valisid mõisnikud (omale) eesti rahva hulgest
omale kubja, kes oli agressiivne, julm ja teiste peale
kaebaja. Ka Haimre mõisas oli mõisa teomeeste
hulgest valitud mõisa kubjas.

Järgmine lugu, ühel suvel heinajal.
Haimre mõisa kubjas andnud minu vanaisale
käsi, tulla Haimre mõisa valitseja kantseleisse ja
koos temaga. Kui nad olid jõud valitseja kantseleisse,
siis oli kubjas öelnud valitsejale. Mäe Mart
saab oma koplilt 70 saadu heina. Minu vanaisa
Mart oli sellepeale öelnud, Ammerman, sa valitad
ma saan koplilt 100 saadu. Aga, valitsejal oli Mäe
Mardi kopli suurus teada ja, et selle väikse koplil
pealt on ainult võimalik saada 15-20 saadu heina.

113. siis oli valitseja olnud kuppjal. Sina vana Ammerman, vana valikoer, kasi välja minu kantselid ja ajand kuppja välja. Sel ajal oli veel mõisnikel, nende oma tehtud seaduse ja välja kujunenud vana tarade järgi panna talu-perimehile teorendi noormiseid juurde sel juhul, kui, talumajanduse saagikus suurenes, sellepärast siis ka suuord tahtis see riislik ja valelik kubjas mõisa valitseja ees pugeda. Aga, siis sai kubjas ise häbistatud ja valitseja hindas Mäe Mardi ausust, mõistust ja jõudu rohkemaks, kui kuppja oma.

Haimre mõisa kubjas ei unustand oma häbistamise lugu ja käis tihti Mäe Mardi tööd ja elamist kontrollimas. Haimre mõisa kubjas Ammerman oli viidi alla keskmist kasvu mees ja ta jõud ja mõistus ei saanud kuidagi suure tugeva Mäe Mardi vastu. Püües kartuli võtmise ajal oli tulnud vana vana inimene oma väikse käsikäruga Mäele ja küsinud omale kartulid almuseks. Mart oli siis (oli siis) kalland selle vana vana paar korvitäit kartulid kotti, keerand omale õlale, et viia tepeale vana vana käsikäruse. Aga, samas oli ka mõisa kubjas nii kui maa-alt välja karand ja hüpanud tagant Mardi selga kartuli koti peale. Naabri mees Valdman, jaan, kes oli ka kartuli põllul olnud ja ütelnud, Mart vaata, Ammerman on sul selgas kartuli koti peal, Mart oli vastanud, las puhkab jalga, need on tal väsinud piinast käimast ja astunud oma noormagee edasi. Vanaisa jutustas oma elu seigau palju, aga ma panin kirja ainult mõned, mis on parimini meelde jäänud. Selle (~~lühikesi~~) vanaisa eluloo panin kirja juuli-aug. 2004. a. Albert Vesalu.